

TOETSING SOCIALE

Auteurs: Kyra Kuitert en Tobias Woldendorp

► In 2007 is voor het eerst in de geschiedenis het punt bereikt waarop er meer mensen in steden wonen dan op het platteland. Het is dan ook een wereldwijde uitdaging om te zorgen voor leefbare en duurzame steden. Daarbij lijkt het accent vooralsnog te liggen op milieu, mobiliteit en ruimtegebruik. Een nieuw toetsingskader kan gemeenten, woningbouwcorporaties en projectontwikkelaars helpen om ook de sociale kant van duurzame stedenbouw op te pakken.

De VROM-raad concludeerde in haar advies 'Duurzame verstedelijking' (maart 2010) dat het gedachtegoed van duurzame ontwikkeling vaak te eenzijdig wordt verbonden met de ecologische agenda. De sociale aspecten van duurzaamheid lijken tot nu toe nog weinig uitgewerkt. DSP-groep heeft, in nauwe samenwerking met Project- en Adviesbureau SPA van de Dienst Maatschappelijke Ondersteuning van Amsterdam, een toetsingskader ontwikkeld dat een bijdrage kan leveren aan het opvullen van deze lacune.

Quadruple P

Als we Quadruple P vertalen naar steden kan bij Planet worden gedacht aan ecologisch beheer van de openbare ruimte en efficiënt openbaar vervoer. Profit kan vorm krijgen in bedrijfsruimtes voor (startende) ondernemers of werkgelegenheidsprojecten voor mensen met een beperking. Waar People en Project wordt toegepast op stadsvernieuwing en stadsontwikkeling, wordt met People vooral gedoeld op de sociale kwaliteit van de

leefomgeving: leefbaarheid, veiligheid en sociale samenhang in de wijk. Met de ruimtelijke kwaliteit (Project) wordt een optimale inrichting van de ruimte bedoeld, ofwel 'making the most of the available space'. De sociaalruimtelijke dimensie van duurzaamheid bevindt zich op het raakvlak van People en Project.

Begripsverkenning

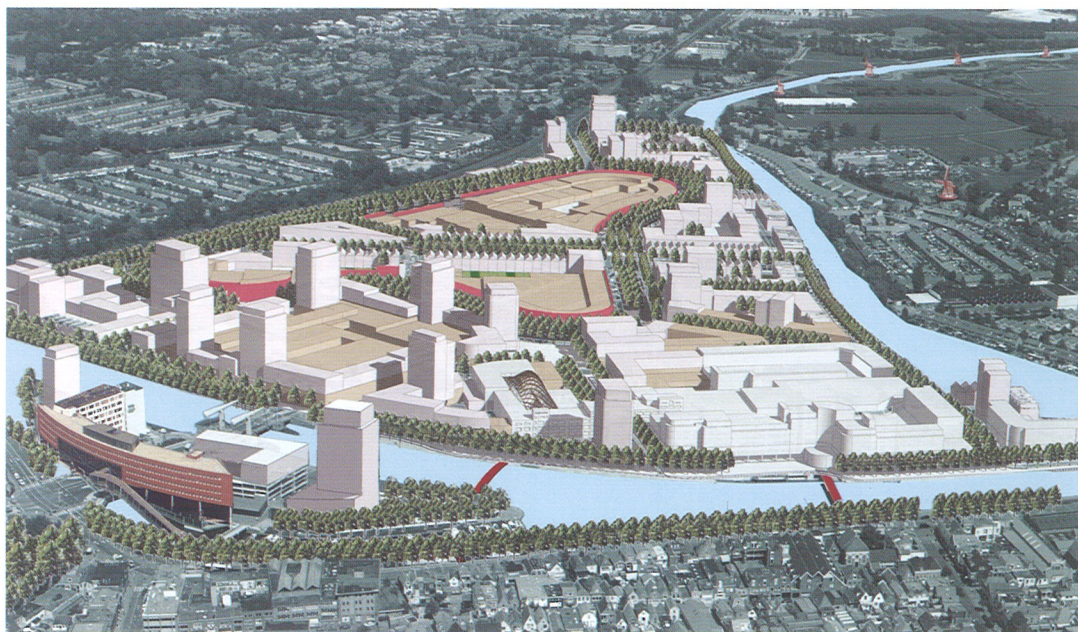
Sociale duurzaamheid is een begrip dat niet altijd even helder en duidelijk afgebakend is en er zijn allerlei definities in omloop. Wij stellen een compacte definitie voor: "Een sociaal duurzame leefomgeving bevordert de kwaliteit van leven (gezondheid en welzijn) van bewoners en gebruikers, zowel nu als in de toekomst. Zij doet dit door adequate en toegankelijke voorzieningen te bieden in een veilige, aantrekkelijk vormgegeven omgeving die in sociaal opzicht prettig is om te wonen en te werken, ook — en juist — waar sprake is van diversiteit." Sociale duurzaamheid heeft een sociale én een ruimtelijke kant. Uitgangspunt daarbij is dat steden

niet alleen verzamelingen van gebouwen zijn maar vooral ook 'sociale arena's', plekken waar zich sociale processen en interacties tussen mensen afspelen. Het gaat dus om voorzieningen en een zodanige inrichting van de openbare en semiopenbare ruimte, dat de mensen die er wonen zich hechten (place making en place attachment) en zich met de woonomgeving identificeren. Maar ook de kansen optimaliseren dat er publieke familiariteit en 'lichte gemeenschappen' ontstaan. Een omgeving waar sprake is van pleinen en parken die sociaal van aard zijn en onderling contact bevorderen. En waar het belang van (semi)openbare ruimtes niet wordt onderschat, zoals bijvoorbeeld sociale interacties zoals die zich afspelen in maatschappelijke voorzieningen, winkels of dagmarkten.

Acht condities

Wat zijn voorwaarden die je kunt stellen aan de ruimtelijke inrichting die sociale processen versterken — en vice versa. Het toetsingskader is ingedeeld aan de hand van acht condities:

- Identiteit wordt gecreëerd door zichtbaarheid en uitstraling. Beeldbepalende gebouwen hebben bijvoorbeeld een belangrijke identificatiefunctie. De 'mental map' van veel stadsbewoners is samengesteld uit voorzieningen, opvallende gebouwen, pleinen en parken.
- Eigenaarschap veronderstelt een positieve relatie tussen de mens en zijn leefomgeving. Vanuit een betrokkenheid met de plek en de activiteiten op en rondom die plek wordt eigenaarschap gevormd.

Herontwikkelingsplan Overstad Alkmaar. De fabrieksgebouwen worden gefaseerd gesloopt en tijdelijk beschikbaar gesteld aan jongeren en/of creatieve ondernemers. De gebruikersgroepen fungeren als 'ambassadeur' voor de omgeving.

DUURZAAMHEID

- Flexibiliteit van de gebouwde omgeving zorgt ervoor dat fysiek (openbare ruimte, stedenbouwkundige structuur én gebouwen) en sociaal gezamenlijk kunnen blijven inspelen op ontwikkelingen in de samenleving.
- Bereikbaarheid; functies moeten op bepalende plaatsen in het stedelijk netwerk liggen en zich openkeren naar de openbare ruimte. Ze zijn toegankelijk voor álle mensen hebben een duidelijk identiteit en nodigen uit tot interactie.
- Functiemenging zorgt voor diversiteit en aantrekkelijkheid van buurten (buurten met een fijnmazige en diverse structuur blijken vaak de meest succesvolle).
- Gezondheid betekent een leefomgeving zonder geluidsoverlast en vervuilde lucht, met veel groen en die uitnodigt tot spelen en bewegen
- Aantrekkelijkheid. Er blijken enkele universeel geldende waarden te zijn waar het gaat om de openbare ruimte: schoon en heel met inzet van mooie (duurzame) materialen en kleuren, voldoende groen, met een menselijke maat en prettige verlichting.
- Veiligheid is essentieel voor de leefbaarheid van een stad of wijk. Dat gaat verder dan de afwezigheid van criminaliteit; het gevoel van sociale veiligheid staat voorop.

Aan de slag met het toetsingskader

Het toetsingskader heeft verschillende toepassingsmogelijkheden. Het kan gebruikt worden als procesinstrument om een gedeeld begrippenkader te creëren voor sociale en fysiekruimtelijke samenwerkingpartners. Dit zal hen ondersteunen bij het formuleren van gezamenlijke doelen (condities). Het toetsingskader blijkt ook een algemene en overkoepelende invalshoek te bieden voor schrijven van gemeentelijke structuurvisies, of de sociale paragrafen daarvan.

De tweede toepassingsmogelijkheid is meer praktisch: de checklist kan ingezet worden om bestaande wijken of steden te analyseren. De uitkomsten kunnen gebruikt worden voor uitwerking van concrete verbetermaatregelen of handvaten bieden voor het (her)ontwerpproces. DSP-groep heeft de afgelopen jaren de nodige ervaring opgedaan met sociale duurzaamheid op verschillend schaalniveaus bij herontwikkeling van bestaand stedelijk gebied alsook bij het plannen van nieuwe stadsuitleg. Hieronder een aantal voorbeelden.

Operationele aanpak

Bij het herontwikkelingsplan voor Overstad, een tegen het centrum van Alkmaar aan gelegen industrieterrein, is bijvoorbeeld een pleidooi gehouden om de

Bij nagenoeg alle nieuwbouwcomplexen lopen de trottoirs tot aan de gevel. Daarmee werk je in de hand dat bewoners, bij gebrek aan privacy, hun woningen afsluiten van de openbare ruimte.

fabrieksgebouwen gefaseerd te slopen en gedurende de bouwphase de hallen aan jongeren te geven, die daar, onder begeleiding, hun skatedomein kunnen optrekken. Ook is het mogelijk om in de hallen creatieve ondernemers tijdelijk te huisvesten. Of een combinatie van beide. Doel is om verschillende gebruikersgroepen ambassadeur te laten worden voor een omgeving die vaak het 'geweten van de plek' is. Flexibiliteit in ruimte en tijd en culturele entrepreneurs zijn de motoren van een levendige samenleving.

Ook is het bureau betrokken geweest bij het ontrafelen van de geheimen van de openbare ruimte op het gebied van radicalisering. Een groot thema, dat zijn neerlag heeft gekregen in een essay over anonimiteit en de beleving van sociale veiligheid in de westelijke tuinsteden. In dit naoorlogse stadsdeel springt een terugkerende ontwerpfout in het oog: bij nagenoeg alle nieuwbouwcomplexen lopen de trottoirs tot aan de gevel. Daarmee werk je in de hand dat bewoners, bij gebrek aan privacy, hun woningen afsluiten van de openbare ruimte. Behalve anonimiteit werkt het ook in de hand dat er geen interactie meer is met de openbare ruimte. Hoeveel beter zou het zijn om een voortuintje te hebben of een groenstrook tegen het huis te ontwerpen?

Ontwikkelen nieuwe duurzame wijken

In het geval van een tabula rasa is het natuurlijk lastig om de bestaande bevolking te betrekken bij de planvorming. Maar voor IJburg tweede fase ging dat bezwaar niet helemaal op; DSP-groep werd als sociaal ontwerper toegevoegd aan het ontwerpteam en kon gevraagd en ongevraagd adviezen geven, die de sociale duurzaamheid zouden kunnen vergroten.

Binnen dit project was het reflecteren met kinderen en jongeren op de bestaande openbare ruimte in IJburg (eerste fase) een belangrijke, en soms confronterende, activiteit. Tijdens een schouw zijn aspecten opgetekend die zij slecht of juist goed vonden. Deze bevindingen zijn ingebracht voor de tweede fase. Bijvoorbeeld: waarom liggen alle speelplekken in een bepaalde straat in de schaduw terwijl de parkeerplaatsen in de zon liggen? Als afgeleide van deze vraag kon in het ontwerpteam voor de tweede fase ingebracht worden dat het goed zou zijn om meer aandacht te schenken aan spelen in de zon en een studie te verrichten naar asymmetrische profielen.

Manco bij de eerste fase is ook dat er door het stedenbouwkundige grid, met zijn rechte lijnen, weinig identiteit is. Die lange lijnen zijn bovendien saai en vervelend om af te moeten lopen of fietsen. In de tweede fase is er aan gewerkt om op verschillende lagen meer identiteit in te brengen. In de meest recente plannen is er bijvoorbeeld een lichte kromming in een van de kanalen gekomen. Daardoor kan er een prachtig perspectief ontstaan, waardoor je als fietser of voetganger elke meter dat je verder komt de wanden anders beleeft. Zoals gezegd is flexibiliteit is een belangrijke parameter voor sociale duurzaamheid. Voor de tweede fase van IJburg is een deel van de te bebouwen ruimte als witte vlek ingetekend. Daar kan gedurende het planproces nog van alles mee gebeuren. Het programma van eisen is niet dichtgetimmerd en wie weet welke ontwikkeling zich de komende jaren nog aandient! ◀

Kyra Kuitert en Tobias Woldendorp zijn senior adviseurs bij onderzoek- en adviesbureau DSP-groep